

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YÛNUS EMRE'DEN MEHMED ÂKİF'E ŞİİR
ÖZEL SAYISI
YIL 7, ARALIK 2021

Dr. Emre TÖRE

*Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı
Şube Müdürü
Ankara/TÜRKİYE
emre.tore@aile.gov.tr*

ORCID

**SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN
İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ'SİNDEKİ
REDDİYE KULLANIMLARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

INVESTIGATION ON THE USES
OF REJECTION IN SABUHI
AHMED DEDE'S İHTİYARAT-I
SABUHI

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 22.10.2021
Kabul Tarihi: 27.12.2021
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2021

Article Information: Research Article
Received Date: 22.10.2021
Accepted Date: 27.12.2021
Date Published: 31.12.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Töre, Emre, "Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî'sindeki Reddiye Kullanımları Üzerine Bir İnceleme", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yûnus Emre'den Mehmed Âkif'e Şiir Özel Sayısı, Aralık 2021, s. 193-214.

Töre, Emre, "Investigation on the Uses of Rejection in Sabuhi Ahmed Dede's İhtiyarat-ı Sabuhi", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Special Issue of Yunus Emre to Mehmed Akif, December 2021, p. 193-214.

10.28981/hikmet.1013426

Dr. Emre TÖRE

**SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ'SİNDEKİ REDDİYE
KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME***

INVESTIGATION ON THE USES OF REFLECTION IN SABUHI AHMED DEDE'S
İHTİYARAT-I SABUHI

ÖZ

Şârihler, iyi bildikleri bir konuda şerhler yazmış ve kendilerinden önce yazılmış şerhleri veya konu ile ilgili yorum ve tespitleri eksik ya da yanlış bularak bunu kendi eserlerinde doğrulama gayretine girişmişlerdir. Bu isimlerden birisi de Sabûhî Ahmed Dede'dir. Kendisi 17. yüzyılda yaşamış, Şâm ve Yenikapı Mevlevihânelerinde de şeyhlik görevini üstlenmiş bir şârihtir. İhtiyârât-ı Sabûhî adlı Mesnevî şerhinde bazı şârih ve âlimlerin beğenmediği görüşlerini düzeltmeye çalışmıştır.

Sabûhî Dede'nin reddiyelerindeki en önemli özellik, yazarın eleştirilerini isim vermeden yapması, kişilerden ziyade düşüncelere önem vermesidir. Sabûhî Dede, diğer şârih ve âlimlerin doğru bulmadığı görüşlerini kesin ve net bir şekilde çürütme yoluna gitmiştir. Bunu yaparken de kullandığı üslûp oldukça naziktir.

Sabûhî Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî adlı eserinden önce Türkçe yazılan on dört Mesnevî şerhi günümüze dek ulaşmıştır. Bu çalışmada da İhtiyârât-ı Sabûhî'de İsmail Rusûhî Dede ve Şem'î Dede'nin eserleri ile İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si reddiyeler açısından karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Sabûhî Ahmed Dede, İhtiyârât-ı Sabûhî, şerh, reddiye

ABSTRACT

The commentators wrote commentaries on a subject they knew well and found the commentaries written before them or the comments and determinations on the subject incomplete or wrong and tried to verify this in their own works. One of these names is Sabuhi Ahmed Dede. He is a commentator who lived in the 17th century and assumed the duty of sheikh in Damascus and Yenikapı Mevlevi Lodges. He tried to correct the views of some commentators and scholars that he did not like in his Mesnevi commentary called İhtiyârât-ı Sabûhî.

The most important feature of Sabuhi Dede's refutations is that the author makes his criticism anonymously and gives importance to thoughts rather than people. Sabuhi Dede tried to definitively and clearly refute the opinions of other commentators and scholars that he did not find true. The style he uses while doing this is very gentle.

Fourteen Mesnevi commentaries written in Turkish before Sabuhi Dede's İhtiyarat-ı Sabuhi have survived to the present day. In this study, the works of İsmail Rusuhi Dede and Şem'î Dede in İhtiyarat-ı Sabuhi will be compared with İlmî Dede's Şerh-i Cezire-i Mesnevi in terms of rejections.

Keywords: Masnevi, Sabuhi Ahmed Dede, İhtiyarat-ı Sabuhi, commentary, refutation

* Bu makale Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (I-III. Cilt) (İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Şerh kelimesi Arapça “ş-r-h” kökünden gelir ve “genişletme, bast etme, yayma” (Mehmed Bahaeddin, 1997: 412; Şemseddin Sami, h. 1317: 773) anlamlarına gelir. Edebiyat terimi olarak da “muhtelif ilim dallarında yazılmış bir eseri, bir yazı ya da risâleyi daha anlaşılır hâle getirmek maksadıyla kaleme alınmış yazı ya da eser” olarak tanımlanır. (Erdoğan, 1997: 286). Bir başka açıklamaya göre “şerh, daha iyi anladığını iddia edenlerindaha iyi anlatma çabasıdır” (Başçetin, 2019: 197). Kendisi de bir Mevlevî şeyhi olan Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserini bu amaç ile yazmıştır.

Sabûhî Ahmed Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eseri, *Mesnevî* derslerine yeni başlayan öğrenciler için, yazarın arkadaş çevresinin isteği üzerine kaleme alınmıştır. *Mesnevî*de âyet ve hadîs içeren, Arapça ibâreler bulunduran ya da anlaşılması zor olan beyitlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılmıştır:

Ba’zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ`ibrâm u ilhâh eylediler ki *Meşnevî-i Şerîf* de vâkı’ olan âyât u ehâdişüñve ‘Arabî ebyâtuñ tefsîrin ve ba’zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türki’ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtediye fehmi âsân ola. (*İhtiyârât-ı Sabûhî*, 2085: 2a).

Şârihler her ne kadar benzer bir tedristen geçmiş olsa da, *Mesnevî-i Manevî*’yi farklı anlayabilmiş ve anlatabilmişlerdir. Farklı kaynaklardan beslenme, aynı tarikatın farklı kollarında yetişme ve bireysel farklılıklar gibi nedenlerle bir eserin farklı anlaşılıp yorumlanması muhtemeldir.

Şârihlerin büyük bir kısmı eserlerini şerh ederken kendilerinden önce yazılmış şerhleri ve konu ile ilgili diğer eserleri inceleyip onlarla ilgili yorumlarda bulunmuşlardır. Yazarlar kimi zaman bu eserleri kaynak olarak kullanmış kimi zaman da eser sahiplerinin düşüncelerini beğenmeyerek onlara reddiyeler yazmışlardır.

İslam Ansiklopedisi’ne göre reddiye “kabul etmemek, geri çevirmek; karşılık vermek; vazgeçirmek anlamlarına gelmektedir ve redd kökünden türetilmiştir” (Sinanoğlu, 2007: 516). Başçetin ise reddiyeyi şârihin diğer şârihi beğenmemesi olarak değerlendirilmiştir: “Klâsik şerhlerde zaman zaman diğer şârihler tarafından yazılan şerhlerde yer alan yorumları yeterli bulunmayıp bazen isim zikredilerek bazen de isim zikredilmeden eleştiri ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.” (Başçetin, 2019:203). Yılmaz da şerhlerde reddiye kavramının oluşumu ile önemli bir tespitte bulunmuştur: “...şârihler, diğer şârihlerin görüşlerine dair yorumda bulunmuş, bu yorumlar sırasında eksik yahut kusurlu gördükleri birtakım ifadeleri çürütmeye çalışmış, bu amaç doğrultusunda konuyla bağlantılı tenkit ifadeleri kullanmıştır. Bu ifadelere, şerh metinlerinin der-kenarında bazen şârih bazen de müstensihlerce yazılmış ‘redd-i...’ şeklinde başlayan ibarelerden hareketle ‘reddiye’ adını vermek mümkündür.” (Yılmaz, 2011: 108).

Bu çalışmada da bu tanımlardan yola çıkılarak Sabûhî Ahmed Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhinde diğer şârihlere olan eleştirileri ele alınmıştır. Ayrıca *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de şârih tarafından Hz. Mevlânâ’nın

beyitlerinden hareketle bazı ulemaların düşünceleri eleştirilmiştir. Bu eleştiriler bir düşünceyi reddetme olarak değerlendirilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

Yapılan eleştirilere geçmeden önce Sabûhî Ahmed Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eseri ve kendisinden önce *Mesnevî*’ye şerh yazan şârihlerin eserleri ile ilgili bilgilerden bahsedilmelidir:

Sabûhî Ahmed Dede’nin Hayatı, Eserleri ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin Yazılış Tarihi

Sabûhî Ahmed Dede’nin nerede doğduğu kesin olarak bilinmez. Ancak Tokatlı bir aileden olduğu kaynaklarda geçmektedir (Esrar Dede, 2000: 274). Hakkında kesin bir kayıt olmamakla birlikte *İhtiyârât-ı Sabûhî*’deki bilgilerden yola çıkılarak yazarın XVI. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. Babası Mehmed Emin Efendi ile İstanbul’a gelmiş ve ilk tahsilini burada gerçekleştirmiştir. Mehmed Emin Efendi, Eyüp Sultan Camii’nde imam ve müezzin olarak görev yapmış âlim bir zâttır (Sahih Ahmed Dede, 2003: 299). İlk eğitim hayatını İstanbul’da geçirmiş, bu esnada Kasım Baba ismiyle şöhret bulmuş bir Bektaşî şeyhine intisap etmiştir. Sonrasında Konya’ya gelmiş Mevlevîhâne’de binbir günlük çilesini tamamladıktan sonra önce Şâm, sonra da İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesinde şeyh olarak hizmette bulunmuştur (Esrar Dede, 2000: 274).

1045/1635 yılında İstanbul’a gelen Sabûhî Dede, 1048/1638 yılında IV. Murad’ın izni ile makam çelebisi III. Muhammed Arif Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olarak atanmıştır (Sahih Ahmed Dede, 2003: 304). Sabûhî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi’nin üçüncü şeyhi olarak görev yapmıştır¹ (Kaya, Küçük, 2011: 19). Vefat tarihi kimi kaynaklara göre 1058/1648-1649², kimilerine göre de 1057/1647’dir³.

Konya yıllarında *Türkçe Dîvân*’ını, Şâm yıllarında da *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhini kaleme almıştır. Ayrıca bir *Sâkînâme*’si bulunan Sabûhî Dede’nin kaynaklarda *Farsça Divân*’ından bahsedilse de bu eserin varlığı tespit edilememiştir (Sarı, 1992: 171).

Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhini Şâm Mevlevîhânesine şeyh olarak atandıktan sonra yazmaya başlamıştır. Esrar Dede “*Şâm Meşîhatiyle be-kâm olup ibtidâ sülûklarında cezbe-i zâ’ide ile müstagrak-ı hayret-i mütevâlîyye-i subh u şâm ve ba’de’s-sahv İhtiyârât-ı Mesnevî nâm şerh-i latîfi anda inşâ buyurmuşlardır.*” (Esrar Dede, 2000: 166) ifadeleri ile bu durumu dile getirmekte iken Sahih Ahmed Dede de benzer şekilde şu cümleleri söylemiştir:

¹ Kemal Ahmed Dede ile birlikte, XIX. yüzyıla gelinceye kadar bu dergahta on üç şeyh postnişin olmuştur. Şeyhlerden ilk yedisinin tamamının da adı Ahmed’dir. Bunlar sırasıyla, Kemal Ahmed Dede, Doğanı Ahmed Dede (ö. 1040/1630), Sabuhi Ahmed Dede (ö. 1060/1650), Cami Ahmed Dede (ö. 1082/1671), Kari Ahmed Dede (ö. 1090/1679), Naci Ahmed Dede (ö. 1120/1719)¹⁸ ve Pendari Ahmed Dede (ö. 1123/1711)¹⁹’dir. (Bayram Kaya, Sezaî Küçük, Defter-i Dervişan Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri, s. 19).

² Mücib, Ayvansarâyî, Mehmed Süreyyâ, Ahmed Rıf’at 1054/1644 tarihine işaret eder.

³ Nâilî, Esrar Dede, İsmail Beg, Bursalı Mehmed Tahir, Mehmed Ziyâ, Hüseyin Vassâf 1058/1647-1648 tarihine vefat tarihi olarak verirler.

“...Şâm-ı Şerîf’de mevlevîhâne şeyhi iken, 6 cild ‘Mesnevî-i Şerîf’in Türkî şerhine şuru` buyurup, bu sâlde tekâmil eyledi.” (Sahih Ahmed Dede, 2003: 299).

Mehmet Sarı; Sabûhî Ahmed Dede ile ilgili yazdığı doktora tezinde Sabûhî Dede’nin *İhtiyârât* adlı eserini, başlangıcından on iki yıl sonra yani M. 1617 yılında Şâm’da tamamladığını ve eserin tamamının altı cilt olduğunu belirtmiştir (Sarı, 1992: 182). Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*’sinde Şâm’a gelişini ve eserini burada kaleme alış tarihini şu şekilde dile getirmiştir:

Niçe zamân ol `azîzûn hizmet-i şerîfleri ile behre-mend olmak müyesser olduğdan sonra bu haķir-i ħalilü’l-bid’ â’a seccâde-i ħilâfetle teşrîf buyurup hicret-i nebeviyyenûn biñ yigirmi altı senesinûn evâĥirinde Şâm-ı cennet-âsâya irsâl buyurdılar. Çün bir eymen-i evĥâtde ve eşref-i sâ`âde gelüp maĥrûsa-ı Şâm’a vâsıl olup ol hizmet-i sa`âdet-encâmûn ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû` olındı. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 2a).

Buradaki bilgiye göre Sabûhî Dede H. 1026 / M. 1617 yılında Şâm’a gelmiş ve burada eserini yazmaya başlamıştır. Müzekkir Kızılkaya, Sabûhî Ahmed Dede ile ilgili doktora tezinde eserin yazılış tarihinin 1617 olabileceğini belirtilmiş ve Sabûhî Dede ile ilgili yapılan araştırmaları inceleyerek kaynaklardaki zaman uyumsuzluklarını tespit etmiştir (Kızılkaya, 2019: 70).

Metnin yazım tarihinin 1617 olduğu; ancak eserin ne zaman tamamlandığı net bir şekilde bilinmemektedir. Eserin müellif hattı bulunmadığı için ne zaman tamamlandığı da tespit edilememektedir. Ayrıca metnin üçüncü cildinde İsmail Rusûhî Dede’den “merhum” sıfatıyla bahsedilmektedir (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2086: 3a). Rusûhî Dede 1631/1632 yılında vefat etmiştir (Tanyıldız, 2010: 14). Dolayısıyla metin, 1632’den sonra da yazılmaya devam etmiştir.

Kendisinden Önce *Mesnevî* Şerhi Yazan Şârihler ve Eserleri

Şârihin *İhtiyârât-ı Sabûhî*’yi Şâm yıllarındayken yazdığı bilinmektedir. Sabûhî Dede, 1638 yılında İstanbul’da Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi olmuştur. Bu nedenle çalışmamızda 1638 yılından önce *Mesnevî* şerhi yazan şârihlerin eserlerine odaklanılmıştır.

Sabûhî Ahmed Dede’den önce *Mesnevî* için şerhler yazılmıştır. Şerhler Arapça, Farsça, Urduca vs. dillerde yazılmıştır. Bu çalışmada yalnızca Türkçe şerhler üzerinde durulacaktır. Aşağıdaki tabloda Sabûhî Ahmed Dede’den önce *Mesnevî* için yazılan Türkçe şerhler ve eserleri Şener Demirel’in Mevlânâ’nın *Mesnevî Şerhleri* (2007) ve İsmail Güleç’in Türk Edebiyatında *Mesnevî Tercüme ve Şerhleri* (2008) yılında yaptıkları çalışmalardan yola çıkılarak hazırlanmıştır:

Tablo 1: Sabûhî Ahmed Dede’den Önce Mesnevî’yi Şerh Eden Şârihler

Şârih	Eserinin Adı	Telif Tarihi ⁴
Şem’î Dede	Şerh-i Mesnevî-i Şerîf	1596
İsmail Ankaravî Rusûhî	Mecmuâtü’l-Letâif ve Matmûratü’l-Maârif	1631
Mûînî	Mesnevî-i Murâdiyye	1436
Seyyid Ebussuud	Mesnevi Şerhi	1577/78
Pîr Muhammed Efendi	Hazinetü’l-Ebrar	1617
Sarı Abdullah Efendi	Cevâhir-i Bavâhir-i Mesnevî	1631
İbrahim Bey	Mesnevî Şerhi	
Sûdî	Mesnevî Şerhi	ö. 1595
Mehmed İlmî Dede	Lemaât-ı Bahri’l-Ma’nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	1571
Abdülmecîd-i Sivâsî	Şerh-i Cezîre-i Mesnevî Şerh-i Mesnevi	1602
Abdullah Bosnavî	Şerh-i Manzûme-ı Cezîre-i Mesnevî	1628
Hacı Pîrî	İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî	ö. 1573
Abdülmecîd Muharrem ez-Zilî	Mesnevî Şerhi	1603- 1617
Hacı İlyaszade Ömer (Sivaslı)	Mesnevî Şerhi	ö.1625

Sabûhî Dede İhtiyârât-ı Sabûhî’de, doğru olmadığını düşündüğü şerhleri ve yazarlarını zikretmemiştir. Bu tarz durumlarda “bazı şârihler, diyen kimse galat eyler, bazılar gibi” belgisiz sıfat ya da zamir kullanmayı tercih etmiş ve genel ifadelerden yararlanmayı tercih etmiştir.

⁴ Eserin yazılış tarihi belirlenebildiyse hicri takvime göre bu tarihe, belirlenemediyse şârihin ölüm tarihine yer verilmiştir.

Sabûhî Dede eserinde istisnai bir durum olarak üçüncü cildin başında Şem’î Dede’den ve İsmail Dede’den bahsetmiştir:

Merhûm **Şem’î Efendi** “Felek-i nûrânîden murâd şu`un-ı zâtıyyede mûnderic `ilm-i İllâhî`den şâbit olan felek-i nûrânî olmak rûşendür ki bu `âlem-i mülkde olan felek-i rûhânînin devr ü hareket ü te`şiri ol felek-i nûrânînin te`şirindendir” demiş ve merhûm **İsmâ`il Dede** “Ve felek-i nûrânî vü rahmânî vü dürrîden murâd her bir cürm felekün` aklıdır ki anda hâkim ü müdeberdür. Cümlesi `uğul-ı `aşere olur” demiş ve ba`zılar dağı demişler ki “Felek-i nûrânî vü rahmânî vü derrîden murâd kalb-i insân-ı kâmindür. Zirâ kalb-i insân-ı kâmil `arşı ve mâfihâyı cemî`en muhîtdür. Erbab-ı taḥkîk şöyle beyân itmışler ki kalb-i insânüñ vüs`at-i fende `arşke-ḥalkatin mulḳatin fi`l-felâti demişlerdür (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085:3a).

Buradaki açıklamalardan Sabûhî Dede’nin Şem’î ve İsmail Dedeleri okuyup incelediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Esrar Dede, *Tezkire-i Şuârâ-yı Mevleviyye* adlı eserinde *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin İlmî Dede’nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adlı eserine nazire olduğu kaydetmektedir: “...andan Şâm meşihatiyle be-kâm olup ibtidâ sülûklarında cezbe-i zâ`ide ile müstağraḳ-ı hayret-i mütevâliyye-i şubḫ u şâm ve ba`de`ş-şahv İhtiyârât-ı Mesnevî nâm şerḫ-i laṭîfi anda inşâ buyurmuşlardur ki muḳaddemâ Şâm şeyḫi olan ‘İlmî Dede Ḥazretleri`nün Şerḫ-i Cezîre-i Mevleviyye` sine nazîredür.” (Esrar Dede, 2018: 166).

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin sebep-i telifinde ya da başka bir bölümünde eserin nazîre olduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır ve İlmî Dede’den de bahsedilmez. *Cezîre-i Mesnevî*’de ele alınan başlık ve beyitlere oranla *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de ele alınan beyitler ve başlıklar çok daha kapsamlıdır ve bu iki eserdeki şerḫ edilen başlık ve beyitler incelendiğinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*’ye nazîre olmadığını söyleyebiliriz.

Çalışmamız kapsamında *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de İsmail Rusûhî Dede ve Şem’î’nin adları geçtiği için şerḫlerine özellikle dikkat edilmiş ve karşılaştırmalı incelemeler yapılmıştır. Ayrıca yazar, Esrar Dede gibi Mevlevîlik açısından önemli bir şahsiyetin ifadelerine değeri vermiş ve ondan esinlenebileceği düşünülerek *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*’ye de özellikle dikkat edilmiştir.

Reddiyenin Yer Aldığı Beyitler

Sabûhî Ahmed Dede bir kişinin ya da grubun düşüncelerine iki şekilde karşı çıkmaktadır: Bunlardan ilki diğeri şârihlerin kendisine göre yanlış ya da eksik yapılan şerḫlerine itirazdır. Yazar; “bazı şârihler” veya “bazıları” gibi belgisiz sıfat ve zamirlerle yanlış bulduğu şerḫleri dile getirerek bunların kendisine göre doğrularını açıklamaktadır. Diğeri yöntem ise Hz. Mevlânâ aracılığıyla bir kişi ya da grubun düşüncelerine karşı çıkmaktır. Buradakimi zaman “bazı ulema”, “bazı hükema” gibi ifadeler kullanılırken kimi zaman “ehl-i itizal”, “felâsife” gibi bir grubu işaret eden ifadeler kullanılmıştır.

Aşağıdaki incelemeler şerḫ metnindeki sıraya göre örneklem olarak verilmiştir. İlk reddiye örneği sekizinci beyittir. Yazar, hukemânın görüşüne ehl-i sufiyyenin görüşü ile karşı çıkar.

Ten zi-cân u cân zi-ten mestūr nîst
Lik kes-râ did-i cân destūr nîst⁵ (1:8)⁶

Ve ba`z-ı hûkemâ didiler ki rûh üçdür: rûh-ı cemâdivü rûh-ı nebâî vü rûh-ı hayvânî. İnsân hayvân-ı nâııkdur. Mertebe-i hayvâniyyeye dâhıldür, dirler. Ammâ gürûh-ı şūfiyye çatında rûh birdür. Her mertebede bir ismle tesmiye olunur. Meşelâ mertebe-i cemâdda rûh-ı cemâdî ve nebâtda rûh-ı nebâî ve hayvânda rûh-ı hayvânîve mertebe-i insâniyyede rûh-ı insânî dirler. Bunlar mertebe-i insâniyyeyi başka`add idüp mevâlid-i şelâse üzerine bir mertebe ziyâde eylediler ve didiler ki rûh mertebe-i insâniyyeye geldükde bir uğurdan tebdil olup rûh-ı insânî olmaz. Za`f hâli ve cehl ü ğafleti sebebiyle rûh-ı hayvânî maķâmında olur. Şoñradan terbiyet-i mürşid ve taşfiye-i bâtn ve kesb-i ma`arif-i İlâhiyye eylemek ile kuvvetütup nür-ı `inâyet taḫşil eyleyüp tebdil olup rûh-ı insânî olur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 19a)

Bu beytin şerhindeki reddiye tevhid temelli bir karşıtlıktan kaynaklanmaktadır. Beytin yanlış yorumlanmasına yönelik değildir. Hz. Mevlânâ’nın bir beyti açıklanırken başka görüşte olanların yanlışlarını belirtmek için reddiye kullanılmıştır.

Mesnevi’nin birinci cildinin 9. beytinin şerhinde Sabûhî Dede bazı şârihlerin “evliyaullahdan beddua sâdır olmaz” ifâdesini kabul etmez. Yazar, enbiya kıssalarını örnek olarak göstererek Hz. Mevlânâ’nın kendisini destekleyici başka beyitlerinden alıntılar yapar. Sonrasında hangi durumda beddua ettiklikleri açıklar ve Hz. Ali’den örnek vererek açıklamalarını somutlaştırır:

Âteş est in bang-ı nây ü nîst bād
Her ki in âteş ne-dâred nîst bād⁷ (1:9)

...Ba`z-ı şârihler Hâzret-i Mevlânâ’nuñ nîst bād buyurduğın te`vîl eyleyüp evliyâ`u`llâhdan bed-du`â sâdır olmaz dimişler. Ne için sâdır olmaz? Enbiyâ`aleyhümü`s-selâm kıssalarını işitmediñüz mi? Ba`z-ı şariyyeyi ve ba`z-ı şehri belki tamâm dünyâyı harâb eylediler. Kıssaları `âleme dâstân olmışdur. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ bu ma`nâyâ işâret buyurur. Nazm:

Hân u hân in delķ pûşân-ı manend
Şad hezâr ender hezâr u yek tenend(3:84)

Ver ne key kerdî be-yek nefrîn-i bed
Nûh şark u ğarb-râ ğarkâb-ı ğod (3:86)

Ber ne-kendî yek du`â-yı Lût-ı rād
Cümle şehristân-ı şân-râ bî-murād (3:87)

⁵ Beden ruhtan, ruh bedenden saklı değil, ancak kimsenin ruhu görmesine izin yok.

⁶ Beyitlerin numaralandırılışı ve çevirisinde Adnan Karaismailoğlu’nun *Mesnevi Mevlânâ Tam Metin* kitabından alınmıştır.

⁷ Bu neyin sesi ateştir, hava değil. Bu ateşe sahip olmayan yok olsun.

Geşt şehristân çun firdevs-i şân
Dicle-î âb-î siyeh rû bîn nişân (3:88)

Şad hezārān z’enbiyā-yi Hâk perest
Hod be-her karnî siyāsethā budest (3:90)

Evliyā daḥı her huşūşda enbiyānuñ revişinden inḥirāf itmezler. Lāzım gelürse bed-du`ā iderler. Lākin ğarāz-ı nefsleri için du`ā itmezler. Meşelā bir kimse bunlara cefā eylese bilā-sebeb sitem ü ḥakāret eylese ol kimseye bî-hużūr olup bed-du`ā eylemezler. Belki ol kimsenüñ şalāḥ ḥālī için du`ā iderler. Amma bir kimse ḥakḫu`llāh`da ya`nī Allāh için olan ba`z-ı ḥuḫūḫda tecāvüz ü ta`addī eylese ğayret-i Hâk ve ba`z-ı Allāh için bed-du`ā da iderler. Belki lāzım gelür ise ceng ü cidāl de iderler. Nitekim Hâzret-i İmām-ı `Alī kerrema`llāhü veche küffārla cenk iderken bir kāfir üzerine ğālib oldı. Üzerine çıkup başın kesecek maḥalde Hâzret-i Murtażā`nuñ vech-i mübārekine tükürdi. Hâzret-i `Alī derḥāl ol kāfiri āzād eyledi, ḫatlinden el çekdi. Sebebin su`āl eyledükde cevāb buyurdılar ki, ben ğazāyı Hâk için iderdüm. Çün yüzüme tükürdün nefsum elem çekdi. `Amelime ğarāz-ı nefş ḫarışdı. Nefsum için bir kimseyi helāk itmegi cāyiz görmezüm, didi. Pes bir maḥal vardır ki du`ā itmezler aşlā. Bunlardan bed-du`ā şādır olmaz dimek cāyiz degüldür. (İhtiyārât-ı Sabūhî, 2085: 21a)

Bu beytin şerhinde İlmî Dede ve Şem`î Dede konuya ilişkin net bir açıklama getirmez. Rusūhî ise farklı bir açıdan konuya yaklaşır:

Kāmil ve mükemmel olan evliyānuñ daḥı bāng ü şadāsı hevā-yı nefsdan degüldür belki vahy-i ilāhî ve ilḫā-yı rabbānîdür pes her kim bunlaruñ sūzende olan sözi tutmaya ve bu çāşniden bir lezzet tātımaya fenā olsun ve yoḫluk bulsun ki fenā nār-ı tecellîyi iḫtibāsa ve āteş-i derūn-ı evliyāyı iltimāsa vesiledür ba`z-ı bî-fehmler Hâzret-i Mevlānānuñ nist bād buyurdıklarını bed-du`ā zu`m itmişler ve te`vîl idüp yabāna gitmişler ḫaberleri yoḫ ki ḫariḫ-i evliyāda maḫşad-ı aḫşā ve maḫlab-ı a`lā yoḫ olmaḫdur (Tanyıldız, 2010: 224).

Rusūhî Dede, isim vermeden bazı bî-fehmler nitelemesiyle Hz. Mevlānā`nın “nist bād” ifadesini beddua zannettiklerini ve hata yaptıklarını ifade etmiştir.

Birinci cildin 11. beytinde “diyen kimse galat eyler” diyerek bir başka şārihe karşı çıkılmıştır. Burada da isim verilmeden kişinin anlattıkları alıntılanmış, sonrasında mısranın neden yanlış anlaşıldığı belirtilmiş ve doğru ifadenin ne olması gerektiği kısaca açıklanmıştır:

Ney ḫarîf-i her ki ez-yārî burîd
Perdehāyeş perdehā-yı mā derîd⁸ (1:11)

...Amma “her ki ez-yārî burîd” buyurduğu yā-yı vaḫdete cem`ma`nāsın virüp “Mürşid ü hādiler şol`aşıḫ-ı zārıla yārdurlar ki cümle yārāndan belki

⁸ Ney, dostundan ayrılmanın arkadaşdır. Perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.

kendü nefsenden münkaṭı` oldı.” diyen kimse ğalaṭ eylemişdir. Gerçi yârândan ve kendü nefsenden münkaṭı` olmak ṭarîḳuñ levâzımındandır. Lâkin bu mısra`uñ ma`nâsı ol degüldür. Ol ma`nâ ḳasd olınsa ney-i ḥarîf “her ki ez-yârî burîd” demek lâzım gelürdi, nazma da ḥalel gelmezdi (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 22a).

Sabûhî Dede’nin buradaki itirazı verilen bilginin yanlışlığı ile ilgili deĝildir. Tespitin doĝru olduĝu; ancak bu beyitten o anlamın çıkarılamayacağı ifade edilmektedir. Yapılan incelemelerde bu deĝerlendirmenin muhatabının Rusûhî Dede olduĝu tespit edilmiştir:

Bu beyt-i şerîf derûnları esrâr-ı Ḥaḳḳıla pür-envâr olan kibâr kimselerle biḥasebi’l-ḥaḳîḳa yârdurlar anı tizkâr eyler buyurur ney gibi derûnları mâ-sivâdan ḥâlî olan mürşid-i hâdîler şol âşîḳ-ı zârla yârdurlar ki dükeli yârından ve cemî`-i kâr ü bârından münkaṭı` ola belki kendü nefsenden ve cümle hevâ vü hevâsından güzer ḳıla tâ kim bu vechile anlaruñ soḥbetlerine ve irşâdına yol bula ḥaṭṭâ anlar daḥı minḥaysi’l-ḥaḳîḳa anlar ile yâr ola zîrâ bu kibâr berây-ı maşlahat-ı vaḳt ekşer-i nâsla daḥı biḥasebi’ş-şüret olurlar (Tanyıldız, 2010: 226).

İlmî Dede ve Şem’î Dede, Sabûhî’nin karşı çıktığı hususta bir yorumda bulunmamışlardır.

Sabûhî Dede birinci cildin on üçüncü beytinde de başkasının iddia ettiği anlamın çıkmayacağını dile getirir; ancak o başkasının kim olduğunu belirtmez:

Ney ḥadîş-i râh-ı pür-ḥûn mî-kuned
Ḳıṣṣahâ-yı `ışḳ-ı Mecnûn mî-kuned⁹ (1:13)

... Ve râh-ı pür-ḥûndan murâd *mutuḳable en temutumazmûn*ınca mevt-i ihtiyârıyla ölmezden öñdin ölmekden kinâyedür, dimişler. Ammâ mevt-i ihtiyârîde ḳan dökülmek yoḳdur. Ol ma`nâ dürüst olmaz. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 23a)

İnceleme neticesinde bu beyitte de Rusûhî’ye gönderme olduğu tespit edilmiştir:

Ney ḳanla ṭolu olan yolun ḥaberin eyler ve `ışḳ-ı Mecnûn ḳıṣṣalarını naḳl eylerler ya`nî veliyy-i kâmil ve mürşid-i fâzıl olanlar pür-ḥûn olan ṭarîḳ-i `ışḳuñ sözün söylerler ve ölmezden evvel ölmenüñ sırrın naḳl iderler ve bu râh-ı `ışḳa pür-ḥûn ta`bîri anuñdandır ki `ışḳuñ neticesi mevt-i irâdî ve ḳat-i ihtiyârîdür (Tanyıldız, 2010: 226).

Şem’î’de Rusûhî’ye benzer ifadeler kullanmaktadır:

Ney ḥûnıla pür olmuş yoluñ sözünü eyler ya`nî hevlnâk ḳıṣṣalar söyler ki murâd müşkilât-ı tarîḳat ve esrâr-ı ḥaḳîḳatdur ki bunlaruñḥuşulî ziyâde emr-i `asîrdür (Daĝlar: 2009: 224).

⁹ Ney kanlı yolu anlatıyor; Mecnun’un aşk hikayelerini anlatıyor.

Şem`î’nin bu beytin şerhinde *ölmeden önce ölmek* bahsine gönderme olmadığından yapılan atfın Rusûhî’ye ait olduğunu söylemek makul olur.

Mesnevî’nin birinci cildinin 15. beytinde Sabûhî Dede, bazı kişilerin Hz. Mevlânâ’nın beyte yanlış ya da eksik mana vermelerine ilişkin iddiaları kabul etmez ve bahsi geçen düşüncelerin yanlış olduğunu ispatlamaya çalışır:

Der-ğam-ı mâ rûzhâ bî-gâh şud
Rûzhâ bâ-sûzhâ hem-râh şud¹⁰ (1:15)

...Ba`zılar bu beyt-i şerîfün ma`nâsında dimişler ki Hâzret-i Mevlânâ kendü mertebesinden tenzil eyleyüp kendüyi zümre-i muhâtabine idhâl eyleyüp “*der-ğam-ı mâ*” didi. “*der-ğam-ı şumâ*” diyecek mağall idi. ... ammâ bu ma`nânun beyt-i şerîfiyle münâsebeti yokdur. Zirâ âyet-i kerîmede ve *ileyhi turce`ün*¹¹ karînesidür. Ol ma`nâyı müş`ir olan beyt-i şerîfde hüd böyle bir karîne yokdur. Bu ma`nâdan fehmi olunur şaded nâyün cüdâluğdan şikâyet eylemesinde ve râh-ı pür-hün-ı işkî şerh ü beyân eylemesinde “*der-ğam-ı mâ*” demek “*der-ğam-ı şumâ*” demek olıcağ ma`nâ ne demek olur? Eger sizün gamuñuz çekmekden günler bî-vağt oldı dirseñ dünyâ halk olalı rûzgâr hüd kimsenün gamın çekmemişdür. Ve eger siz gam çekdüğünüz günlerünüz gamla geçdi dirseñ ehl-i dünyâ gam-ı işkî-İlâhî ile âşinâlığı kande buldılar. İmdi bu iki vechle mısrâ`dürüst degüldür. Ve eger siz dünyâ gamıyla `ömrünüz zâyi` eyledünüz, günlerünüz taşşilsüz geçdi, demek murâd iderseñ mısrâ`-ı şânî kıomaz.

Rûzhâ bâ-sûzhâ hem-râh şud

ma`nâsı bu ma`nâya ruşşat virmez. Pes ol ma`nâ ki buyurmışlardur, aşlâ münâsebeti yokdur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 23b)

İlmî Dede bu beyitle ilgili sadece tercüme yapmakla yetinmiştir. Rusûhî Dede ve Şem`î Dede ise Zarîfî Hasan’ın yorumlarına yer vermiştir. Rusûhî Dede, Hz. Mevlânâ’nın kendisini tenzil etmesi ve “*der-ğam-ı mâ*” (kederimizde) “*der-ğam-ı şumâ*” (kederinizde) konularına değinmiş, “*der-ğam-ı şuma*” olarak ifade edilmesinin doğru olmayacağı ifade etmiştir. Dünyaya gönül verenlerin günleri gamla geçtiyse İlahî aşkın kederini bulamayacaklarını, dünya gamıyla günleriniz geçti anlamına da ikinci mısradaki “günler yanışlarla yoldaş oldu” anlamının böyle bir anlam çıkarmaya müsaade etmeyeceğini belirtmektedir.

...Bu zıkr olunan kâ`ide üzre Hâzret-i Mevlânâ bu beyti edâ buyururlar ki bizüm ol hüşa mağrem olamaz gamında ve nâyâftlık eleminde günlerümüz bîgâne oldı günlerümüz süzu güdâzlara hem-vâre oldı ammâ muğtezâ-yı zâhir bu idi ki derğam-ı tân rûzhâ bîgâne şud diyelerdi pes bu üslüb-ı`udül bu zıkr olman nükteyi iş`âr içündür (Tanyıldız, 2010: 234).

¹⁰Kederimizde günler vakitsiz oldu. Günler, yanışlarla yoldaş oldu.

¹¹Ve ona döndürüleceksiniz (Kur`ân-ı Kerîm, Yasin: 22).

Rusûhî Dede’nin “der gâm-ı tân” olarak ifade ettiğini Sabûhî Dede “der gâm-ı şumâ” olarak açıklamaktadır. Sabûhî Dede alıntılarını birebir nakil yoluyla yapmaz, mealen aktarmaları tercih etmektedir.

Birinci cildin 17. beytinde bazı şârihlerin beyitteki “coz mâhî” yani “balıktan başka” kavramına getirdiği açıklamanın münasip olmadığını açıklamaktadır:

Her ki coz mâhî zi-âbeş sîr şud¹² (1:17a)

...Ba`z-ı şerrâh bu beyt-i şerîfün ma`nâsında evliyâyı üç kısma taksîm idüp “coz mâhî”den murâd kısm-ı şânî ve kısm-ı şâlişdür dimişler. Lâkin câyiz degüldür. Zîrâ “coz mâhî” buyurmağla mâhînin ğayrın ihrâc eyledi. Ya`nî evliyânun ğayrın gürüh-ı evliyâdan ihrâc eyledi. Pes evliyânun ğayrın götürüp gürüh-ı evliyâyâ dâhil eylemek yirinde degüldür. İmdi ol ma`nâ ki buyurmuşlar münâsib degüldür (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 25b).

Bu beyitteki karşı çıkış yine Rusûhî Dede’ye yöneliktir:

Her kim ki ğayr-ı mâhîdür âbdan reyyân oldı ve cezve-yi âbıla kandı her kim ki bînaşîbdür anuñ rûzı dîr oldı bu beyt-i şerîfde ehl-i sülûk üç nev` olmasına işâret vardur nev`-i evvel şol mâhiyân-ı deryâ-yı muhâbbet-i Hâk ve ğavvâsân-ı bihâr-ı envâr-ı muṭlağdur dirler ki mâhî-mişâl âb-ı zülâl-i vişâle sîr olmayup *hel min mezîd* na`rasın ururlar eger hezâr deryâyı cûş itse belki nice biñ merâtib-i maḳâmâtı geçüp gitseler yine reyyân olmazlar ve taleb ü işiyâkı elden ḳomazlar nev`-i şânî şol ḳânî`ân-ı âb-ı vuşlat ve ḳâ`idân-ı küy-ı tarîḳatdurlar ki nîm cür`adan sekrân ve yek küzeden reyyân olurlar ve nev`-i şâliş bu kıssadan biḳisse ve bu rûziden bîbehre ve pür-ğuşsa ḳalurlar evvelki tâyifenün mişâli sâyir-i ehl-i lu`b u bâzî gibidür... (Tanyıldız, 2010: 236).

Sabûhî Dede bu beytin şerhinde de Rusûhî Dede’nin açıklamalarını mealen almış ve buna karşı çıkma sebeplerini açıklamıştır.

Birinci cildin 26. beytinde ise bir şerhe değil fikre karşı çıkış söz konusudur. Mutezile’nin iddia ettiği görüşlere karşı ehl-i sufiyyenin görüşünün doğruluğu savunulmuştur. Reddiye kısmına gelmeden evvel beytin tercümesi verilmiştir. Kur’an-ı Kerîm’den bir âyet iktibası yapılmış, bu âyet açıklanmış ve âyetin içeriğindeki Hz. Musa kıssasına yer verilmiştir. Akabinde Kadî Beyzâvî’nin ve Ebu’l-leys’in ru’yetullah ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bundan sonra da Mutezile’nin fikirlerine karşı çıkılmaktadır:

...Ammâ ehl-i i`tizâl ru`yetu’llâhı inkâr iderler. Hâk Te`âlâ cismden münezzehdür. Ol zât-ı münezzeh ne dünyâda görülmek ve ne âhiretde görülmek mümkündür, dirler. Ve *len* daḳı te`bid içündür. Pes Cenâb-ı `İzzet `abdu`l-ibâd görünmez, dirler. Ammâ sâdât-ı şüfiyyeden bir gürüh-ı`aliyye daḳı vardur ki anlar ḳatında ru`yetu’llâh câyizdür hem çeşm-i serle ve hem çeşm-i sırrla. Şol vaḳt ki sâlikün nür-ı Hâk`la münevver olup ve anuñ ḳatında i`tibâr-ı şüret zâhir-i fânî vü nâbüddur. Mâsivâ`u’llâh muḳmaḳıl u bî-vücüd

¹² Balıktan başkası suya doyar...

olduğdan sonra Haḳ Te`ālā çeşm-i zāhirile müşāhede olunur, dirler. Ammā bu müşāhede def`-i isnāniyyet ve izmiḥlāl-i beşeriyetden sonra müyesserdür, dirler. Ve ekşer ehl-i tevḥīd bu ḳavl üzere müttelikdürler. Pes Ḥazret-i Mūsā`nuñ vücūdunda beşeriyetden baḳiyye ḳalmış idi. Anuñçün *len terānī* ile cevāb virildi. Ya`nī mādām ki sende beşeriyetden baḳiyye olduḳca elbette beni göremezsın, dimek oldu... (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 28b)

Sabûhî Dede, cennette müminleri Allah`ı görmelerini inkar etmeleri ile ilgili Mu`tezile`nin olumsuz görüşlerini aktarmakta, sonrasında görüşlerin neden doğru olmadığını âyetlerle ve fikrî mütalaalarla izah etmektedir.

İlk on sekiz beyitte açıklamalar daha fazla yer tutmakta, bununla paralel bir şekilde reddiyelere de daha sık rastlanmaktadır. Mesnevî`nin birinci cildinin daha sonraki beyitlerinde reddiyeye rastlama sıklığı azalmaktadır. 72. beyitte “*O! kimseler ki `âlem-i mişâl evliyāya dām olur dimişler, ḡalaḳ itmışlerdür.*” diyerek hatayı bildirmiş ve kendisine göre doğrusunu açıklamıştır:

...**O! kimseler ki `âlem-i mişâl evliyāya dām olur dimişler, ḡalaḳ itmışlerdür.** `Âlem-i mişâlün müşāhedesı evliyāya dām olmak nokşandır. Zîrā seyr-i fila`llāhda hiç bir nesneye bağlanmak cāyiz degüldür. Nitekim buyurur.
Beyt:

Ey birāder bī-nihāyet dergehīst
Der-her an çe mī-resī bi`llāh māyīst¹³

Egerçi arz u semā dünyāvü māfihā cennet ü cehennem ve `âlem-i mişâl cümle büstān-ı Ḥudā`durlar ve her `âlemün ahālisi daḫı māh-rüyāndurlar. Ammā evliyāya dām olmak mümkün degüldür. Evliyā-yı dām`ışḳ-ı Ḥudā`dan ḡayrı bir nesneye dil-beste olmazlar. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 32a)

Sabûhî Dedenin bu beyitteki eleştirisi yine Rusûhî`yedir:

...bu meh-rüyān esmā vü şıfātuñ`aksi tecelliyāt-ı şıfātda olur eyle olıcaḳ ma`nā bostān-ı Ḥudā olan mertebe-yi vāhidıyyetün meh-rülarnuñ tecelliyātu ki bu `âlem ḫalkına nisbetile ḫayālāt gibidür evliyānuñ dāmıdır dimek olur...(Tanyıldız, 2010: 264).

Sabûhî Dede 118. beyitte açıklamalarına doğrudan reddiye ile başlamaktadır:

Ba`z-ı şāriḫ iḫşā-yı şenādan murād medḫ-i şems-i velāyet-girdārdur,
dimiş ammā ḡalaḳdır. Zîrā beyt-i şānīde

Men çe gūyem yek regem huşyār nīst
Şerḫ ān yārī ki ū-rā yār nīst¹⁴ (1:130)

Didüklerinden fehm olunur ki Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥudā murād ola. Zîrā “ū-rā yār nīst” dimek anuñ şerīki ve şānisi yoḳdur dimek olur. Pes bu güne

¹³ Ey birader! Dergah sonsuzdur orada ulaştığın her şey billah biziz.

¹⁴ Tek bir damarım ayık değil! Eşi olmayan sevgiliyi anlatmak için ben ne söyleyeyim?

vaşf-ı Hâzret-i Hüdâ hakkında olmak evlâdur. *Qāle eṭ`imnī fe`innī cāyi`un*¹⁵, Hüsameddîn Çelebi kıddise sırrıhu didi ki “Yā Mevlânâ baña it`âm eyleya`nî nefâyis-i ḥaḳâyıḳ-ı Rabbânî ki ğidâ-yı rûḥdur, beni anuñla ğidâlandur ki ğürisne ve acum.” *Ve`tecil fe`l-vaḳt seyfun ḳâṭi`un*¹⁶, baña it`âm eylemekde `acele eyle ki vaḳt-i seyf ḳaṭı`dur. Zamâne kimseye mühlet virmez. Taẓî-i evḳât eylemek ve naḳdi nesneye deĝişmek `âḳil işi degüldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 34a)

Bu beyitteki reddiye bölümünde “bazı şârih”in kim oldukları yaptığımız araştırmada tespit edilememiştir.

Sabûhî Dede 426. beyitte “zıll” kavramının yanlış anlaşılması üzerinde durarak Hz. Mevlânâ’ya göre bu kavramın “nakş-ı vücûd-ı evliyâ” olduğunu ifade etmiştir:

...İllâ şemsüñ ḥareketi sebebi ile ba`zılar zıllıdan murâd zıll-ı kâ`inât ve mâhiyyât-ı mümkünâtdur dimişler ve medd-i zıllıdan murâd Allâh Te`âlâ`nuñ kâ`inâtı vücûda getürüp ızhâr itmesi ola. Ammâ Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırrahu`l-`azîz buyururlar ki *keyfemedde`z-zıll* ki Haḳ Te`âlâ buyurdu, murâd nakş-ı vücûd-ı evliyâdur. Zıllıñ uzun ve kısa olması âftâbuñ vücûdına ve devrânına nice delâlet iderse evliyânuñ da vücûdları âftâb-ı zât-ı Hüdâ’ya ancılâyın delildür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 39b)

Yukarıdaki beyitte bazılarının kim olduğu tespit edilememiştir. Rusûhî ve Şem`î Dedeler Sabûhî Dede gibi “zıll” kavramının evliyâ yerine kullanıldığı konusunda kanaat bildirmişleridir (Tanyıldız, 2010: 372; Dağlar, 2009: 349). İlmî Dede bu beyti şerh etmemiştir.

Sabûhî Dede birinci cildin 1989. beytinde kaza namazı ile ilgili bir kıssanın yorumlanmasında başkalarının görüşlerine karşı çıkmaktadır:

... Sebeb-i fevt şalât-ı nebi `aleyhi`ş-şalâtu ve`s-selâm bu idi, dimişler. Ammâ Hâzret-i Mevlânâ`nuñ kıddise sırrıhu kelâmından bu ma`nâ fehîm olunur ki cezbe-i`i şıḳ-ı ehâdiyyet ve nefhâ-i ravza-i hüvviyet dil ü cân-ı Hâzret-i Resûl-i Hüdâ’yı şöyle rubûde kıldı ve cân-ı pāk-i Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ müşâhede-i cemâl-i bâ-kemâl-i şâhid-i`i şıḳda şöyle müstağraḳ olmuş idi ki `âlem-i zâhirde cünbiş itmege mecâli ḳalmamış idi. Gün toğuncaya dek şaḥv müyesser olmayup istiğrâḳda ḳalmışdı. Fevt-i şalâta sebeb bu olmuşdı, diyü buyurdılar. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 73a)

Sabûhî Dede, Hz. Mevlânâ’nın görüşlerinden yola çıkarak farklı görüşteki kişilere itirazda bulunmakta, Hz. Mevlânâ’nın kelâmının nasıl anlaşılması gerektiğini de açıklamaktadır. Sabûhî Dede, Hz. Peygamber’in sabah namazını kaçırılmasının nedeni olarak “bazı kişilerin Hz. Peygamber namazı Hz. Bilal’e bırakması, bazılarının kaza namazında ezan ve ikametın bilinmesi gerektiğinin bu şekilde insanlara açıkladığı, bazılarının kaza namazının cemaat ile kılınması

¹⁵ Beni doyur, çünkü ben açım.

¹⁶ Acele et, zira vakit keskin bir kılıçtır.

gerektiğinin bu vesile ile ortaya konduğu” gibi farklı düşünceleri açıklar. Sonrasında Hz. Mevlânâ’nın bunlara katılmadığını ifade eder. Ona göre Hz. Peygamber’in temiz kalbi İlahî aşka öyle dalmıştı ki bu dünyadaki işlere uğraşmaya mecali kalmamıştı, bu nedenle namazı kaçırmıştır.

Sabûhî Dede şerhinin birinci cildinde 15 adet reddiye örneğine rastlanmıştır. Bu reddiyelerden sekiz tanesi Sabûhî Dede’nin diğer şârihlere yönelik eleştirilerinden ya da düzeltmelerinden oluşurken diğer yedi tanesi de Hz. Mevlânâ’nın farklı fikirlere karşı çıkmasından ya da farklı yorumlarından oluşmaktadır.

İnceleme kapsamında Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 ve 2086 numaralı nüshalar incelendiğinde eserin birinci cildi 139, ikinci cildi 81, üçüncü cildi 80, dördüncü cildi 80, beşinci cildi 40, altıncı cildi ise 45 varaktan oluşmaktadır. Birinci ciltte reddiyelerin diğer ciltlere göre yoğun olması şerhin genel açıklama yoğunluğu ile paralel bir kullanım olduğunu göstermektedir.

İkinci ciltte ilk reddiye örneği 68. beyitte yer almaktadır. Buradaki eleştiriler mutezileye yöneliktir:

Ḥazret-i Mevlânâ cevâb virür ki mādâm ki şüretten kıtılmadıḡca muşavver didiğünde bâtıldur ve nâ-muşavver didiğünde bâtıldur, zîrâ ol cemâl-i ḥiss-i zâhir ile görilmez, çeşm-i bâḫn açılmaq gerekdür. Ve ehl-i i`tizâlün kıavli müşâhede-i zâtiden bî-ḡaber olduḡlarına delâlet ider, zîrâ her kime ki devlet-i müşâhede il virdi şüret-i nâ-muşavver müşâhedesine mâni` vü rû-püş olmaz. Ol sulṡân-ı kıadımün envâr-ı tecellî-i cemâli her kime ki ṡâlî` vü nümâyân ola anuñşüretinden eşer kıalmaz. İmdi ey mu`tezzilîsenün nâ-muşavver didiğün ya`nî tenziḡ itdüğün veyâḡḡud muşavver didüğüñ ya`nî teşbih itdüğüñ bâḫıl olur kıayd-ı şüretten ḡalâş olmadıḡca. Bundan soñra Ḥazret-i Mevlânâ kıuddise sırrıḡı ṡarîḡ-i riyâzet ü`ibâdet ve râḡ-ı müşâhede-i didâr-ı Ḥudâ’yı beyân ider. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 147b)

Sabûhî Dede, Mutezileye hitaben her dediğinin yanlış, batıl olduğunu iddia ederek cümleye başlar. Sonra da bu suçlamanın gerekçelerini açıklar. Mu`tezile’ye göre Allah suretten münezzehtir. “Bir şeyin görülebilmesi için suret gereklidir, bu nedenle görülmesi mümkün değildir” görüşünü reddeder. Görebilmek için iç gözün açılması gerektiğini ifade eder. Mu`tezilenin suretten kurtulmadıkça söylediğı sözün bâḫıl olacağına dile getirir.

Sabûhî Dede Hz. Mevlânâ’dan yola çıkarak felsefe ehlinin sözlerini şu şekilde reddeder:

Ḥazret-i Mevlânâ Ḥaḡ Te`âlâyı tenziye idüp felâsifenün sözün redd iderler. Zîrâ felsefi dirler ki Ḥudâ-yı Te`âlâ`illet-i ülâdur, `aḡl-ı evveli ḡaḡ eyledi. `Aḡl-ı evvel `aḡl-ı şânîyi ḡaḡ eyledi. Bu uslûb üzre `uḡül-ı `aşere tamâm oldı. `Aḡl-ı `aşir ki ḡukemâ ıṡṡılâḡında aña `aḡl-ı fa`âl dirler, ṡaşarruf anuñdur, dirler. İlâḡ-ı evvelün aṡlâ kıabz u basaṡ u ṡaşarrufda `alâḡası yoḡdur,

dirler. Ne`ûzubi`llâh bu söz küfr-i mağzudur. Hzret-i Mevlânâ bu küfr-âmiz kelâmın redd iderler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 182a)

Beytin şerhinde felsefecilerin sözleri verildikten sonra bunun küfür sayılacağını söyler ve Hz. Mevlânâ’nın yazdığı beyitle bu küfrü reddettiğini ifade eder.

Reddiye örnekleri genellikle beyitlerde yer alırken nadiren bölüm başlıklarında da yer almaktadır:

TEFSİR-İ İN HÂBER HÂZRET-İ MUSTAFÂ `ALEYHİ`S-SELÂM
FERMŪD LÂ-TUFEZZULŪNĪ `ALÂ-YŪNUS İBNİ METTÂ¹⁷

Ba`z-ı `ulemâ bu hadîs-i şerîfün ma`nâsında dimişler bu kelâm bir kelâmdur ki Hzret-i Resûlü`llâh mağâm-ı tevâzu`da şâdir olmuşdur ve Hzret-i Yûnus `aleyhi`s-selâma `adem-i muşâbere isnâd iden tâ`inleri def içündür dimişler ammâ Hzret-i Mevlânâ buyurur ki bu hadîs-i şerîf müzâkere-i emr-i mi`râc mağallinde şâdir olmuşdur. Ma`nâ-yı hadîs-i şerîf Meşnevî`de vâzihdür. *Lâ-tufezzulūnī`alā-Yūnus ibni Mettā* demekden murād benüm mi`râcumı Yûnus`uñ mi`râcı üzerine tafđil eylemeñ dimekdür. Yoğsa benüm zâtımı ve `inda`llâh kadrümi Yûnus üzerine tafđil eylemek demek degüldür. *Zirâ tilke`r-rusulu fađđalnâ ba`dahum `alâ-ba`din¹⁸* buyurdu. Huşuşen Sultân-ı Enbiyâ cümleñün üzerine tafđil olunur ammâ mi`râcı tafđil eylemeñ diyü buyurdu. Zirâ Hağ Te`âlâ her yirde hâzır, ne yukaru gitmek lâzımdur ve ne aşağı gitmek lâzımdur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 80a)

Hız. Mevlânâ, bazı ulemânın hadis yorumunu kabul etmeyerek açıklamalarda bulunmuş, Sabûhî Dede de konuya açıklık getirmiştir. Bazıları, Hız. Peygamber`in “Beni Matta`nın oğlu Yunus`tan üstün tutmayın hadisinin tevazu makamındayken söylendiğini ve Hız. Yunus`a isnat edilen sabırsız olma eleştisini ortadan kaldırmak için bu sözün söylendiğini ifade etmektedirler. Sabûhî Dede`ye göre ise Hız. Mevlânâ bu düşüncede değildir. Ona göre Hız. Peygamber söz konusu hadisi ile “Benim miracımı Yunus`un miracı üzerine üstün tutmayın” demektedir. Bu Hız. Peygamber`in zatını ve Allah katındaki kadrini üstün tutmak anlamında değildir.

Sabûhî Dede, dördüncü cildin 2540. beytinin şerhinde reddiye bahsi çerçevesinde ilk defa isim zikretmiştir. İsmail Dede`nin kelimelere verdiği anlamı doğru bulmamış, sonrasında onun devamında gelen beyti görmemesi nedeni ile böyle bir yanlıgıya düştüğünü ifade etmiştir:

Hânenüñ harâb olmasından korkma ve endîşe itme turma hemân fenâya sa`y eyle. İsmâ`il Dede bu beytüñ ma`nâsında *ber ken* kopar diyecek yire, *pür kun* dimiş. Ya`niñoldur, pür eyle dimiş ve Yemen`den murād zât-ı baht-ı mertebe-i ehadıyyetdür dimiş ve `ağığden murād cevâhir-i esmâ vü sıfâtdur

¹⁷ MUSTAFA`NIN -ALLAH`IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- “BENİ MATT A OĞLU YUNUS`TAN ÜSTÜN TUTMAYIN” HADİSİNİNİ YORUMU

¹⁸ İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. (Kur`ân-ı Kerim, Bakara: 253).

dimiş. Ma`nâdan kıtâba`id düşmüş. Meger beyt-i şânîyi görmemiş ola. Zîrâ *Ez-ğarâbiğhâne mendîş ü mehîst* ma`nâsı anlaruñ virdügi ma`nâya aşlâ münâsib degüldür (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085:108a).

Yaptığımız incelemede İsmail Rusûhî Dede’nin bu beyte şerhinde yer vermediği tespit edilmiştir. Sabûhî Dede’nin hangi metinden yola çıkarak İsmail Dede’nin değerlendirmelerine ulaştığı tespit edilememiştir.

Beşinci cildin 47. beytinde de bazılarının ifade ettiği açıklamaların yanlış olduğunu bir hadîs-i şerif ile dile getirmiştir:

Ahkâm-ı İlahiyye’den ancak *kulû v’eshrabû*¹⁹ emrin istimâ`ider gaynısın bilmez ten-perver olanlardan ba`zılar dimişler.

Beyt:

Râst ne-şud hükmi-*kulû v’eshrabû*
Tâ ki şikem pür ne-şevad ez-gelû

Ammâ Hâzret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu `aleyhi ve sellem buyurur: *El-ma`idetu beytu’d-dâ`i ve’l-ğimyeture`su kulli devâ`in ve a`ti kulle bedenin mâ`avvedetehu*.²⁰(İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 123a)

Sabûhî Dede altıncı cildin 539. beytinde kaynak beytin yanlış okunduğunu ve bu okumanın anlama uygun olmadığını belirtmektedir:

Ebki li-kable şubûrî fi’n-nevâ (6:539)

Benüm için girye eyle helâk olmazdan öñdin, helâklik içinde şubûr u nevâ ikisi de helâk olmağ ma`nâsınadır. Ammâ ba`zılar ve’t-tevâ lafzın nünla yazmışlar. Ba`zı nüshada dağı böyle olmuş ammâ ma`nâsı ba`iddür (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 193a).

Sabûhî Ahmed Dede, İhtiyârât-ı Sabûhî’de reddiye’yi 28 defa kullanmıştır. Bu kullanımların 15’i birinci cilttedir. Aşağıdaki tabloda reddiyelerin ciltlere göre kullanım sıklıkları ve hangi reddiye yönteminin kullanıldığı gösterilmiştir:

Tablo 2: Ciltlere Göre Reddiye Kullanım Sayıları

Cilt No	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt	4. Cilt	5. Cilt	6. Cilt
Şârihlere yönelik reddiyeler	8	2	3	0	1	3
Âlimlere yönelik reddiyeler	7	1	1	0	1	1
Toplam reddiye sayısı	15	3	4	0	2	4

¹⁹ Yiyin, için. (Kur’ân-ı Kerîm, Arâf: 31)

²⁰ Mide her hastalığın evidir. Tedavinin başı ise, tüm hastalıklarda perhizdir. Her bedene ihtiyaç duyduğu şeyi ver. (Askalânî, El-Kâfi’s-Şâf, 1418h. 110; Zeylâ’î, Tahrîcû’l-Keşşâf, 1414h., 1/459)

Şârihlere yönelik reddiyelere 17, âlimlere yönelik reddiyelere ise toplamda 11 defa başvurulmuştur.

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin Rusûhî, Şem’î ve İlmî Dedelerin şerhleri ile karşılaştırılması sonucunda Sabuhî Dede’nin eleştirilerinin Rusûhî Dede’ye yönelik olduğu tespit edilmiştir. Sabûhî Dede; İlmî Dede’nin eserine yönelik hiçbir atıfta bulunmamıştır. Bu durum Esrar Dede’nin Sabûhî Dede’nin eserinin nazîre olduğuna yönelik eleştirilerinin gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

Sabûhî ile Rusûhî arasında bir etkileşim olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Mevlevîlik tarihi ile ilgili çalışmaları bulunan Gölpınarlı, Sabûhî ile Rusûhî arasındaki iletişim ile ilgili “Nasılsa o yalancı cildi şerhetmiş, fakat okutmaya kalkarsa gelir, kürsüsünü başına yıkarım.” (Gölpınarlı, 2009: 143) diye haber gönderdiğini, bunun Mevlevîler arasında mütevatir bir rivayet olduğunu ifade etmektedir. Sabûhî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhliğini 1638’den sonra yürütmeye başlamıştır. Rusûhî ise Mesnevî şerhini 1631 yılında tamamlamış ve bu tarihten bir süre sonra da vefat etmiştir. Eğer bu durum doğruyu yansıtıyorsa Sabûhî Dede bunu Şâm Mevlevîhânesi şeyhliği döneminde söylemiş olabilir. Sabûhî Dede’nin İstanbul yılları 1638’den sonra başlamaktadır. İki şârihin yüzyüze iletişimi olduğu delillendirecek bilgi şu an için bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazar, *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de Rusûhî Dede’nin bazı yorumlarını reddetse de hiçbir zaman incitici ve nezaket sınırları dışında bir dil kullanmamıştır. Rusûhî Dede ile ilgili “merhum” ifadesiyle saygısını dile getirmesinden dolayı bu rivayetin gerçeği yansıtmadığı düşünülebilir. Buna rağmen tüm bunlardan hareketle Sabûhî Dede’nin Rusûhî Dede’nin eserini detaylı olarak incelediğini söylemek mümkündür.

Semih Ceyhan “*Mesnevî*’yi okumak için hâl ehli olmak gerekir mi?” sorusuna Sabûhî Dede’nin gerekmediği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Sabûhî Dede’ye göre *Mesnevî*’nin kendisinin irşad edici bir yönü vardır. Ankaravî’nin ise bu konuda ondan ayrıldığını, iki şârih arasındaki bu fikri ayrılıkların vizyon farkından kaynaklandığını dile getirir (Ceyhan, 2005: 140).

İki şârihin anlaşamadıkları bir diğer husus da Mesnevî’nin eskilerin tertip ettikleri usule uygun davranıp davranmamasının açıklanması hususundadır. Ceylan bu hususta Sabûhî ile Rusûhî arasındaki farkın ilk olarak *Mesnevî*’nin başlangıç noktasını farklı yerlerde aramalarına, ikinci olarak da Sabûhî Dede’nin harflerin bir ümmet olması düşüncesini idrak edememiş olmasına dayandırmaktadır (Ceyhan, 2005: 506).

Reddiyelerdeki Üslup

Sabûhî Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*’sinde reddiye üslubu bahsinde dikkat çeken husus şârihin bir reddiye hariç hiçbir yerde isim kullanmamasıdır. Reddiyeler belgisiz sıfatlar ve zamirler vasıtasıyla yazılmıştır. “Bazı ulema, bazı şerrah, bazı hükemâ, bazılar, diyen kişi” reddiyelerdeki öznelerdir:

Ba`z-ı `ulema bu hadîş-i şerîfûn ma`nâsında dimişler bu kelâm bir kelâmdur ki Hazret-i Resûlu’llâh ma`kâm-ı tevâzu`da şâdir olmuşdur... (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 80a)

Ba`zılar bu beyt-i şerîfûn ma`nâsında dimişler ki Hazret-i Mevlânâ kendü mertebesinden tenzil eyleyüp kendüyi zümre-i muhâtabîne idhâl

eyleyüp “*der-ğam-ı mā*” didi. “*der-ğam-ı şumā*” diyecek maħall idi... (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 23b)

“Mürşid ü hādiler şol `aşık-ı zārla yārdurlar ki cümle yārāndan belki kendü nefsenden münkaṭı` oldı.” **diyen kimse ğalaṭ eylemişdür...** (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 22a)

Ba`z-ı şerrāḥ bu beyt-i şerîfün ma`nāsında evliyâyı üç kısma taḫsîm idüp “coz māhî”den murād kısım-ı şānî ve kısım-ı şālîşdür dimişler. Lākin cāyiz degüldür. Zîrā... (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 25b)

Eserin genelinde herhangi bir şârihin ismi geçmezken istisnai bir durum olarak üçüncü cildin başında Şem`î Efendi`den ve İsmail Dede`den bahsedilmektedir (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086: 3a). Burada da kişilerin açıklamalarına yönelik bir reddiye değil örneklemelerde bulunulmuştur.

İsim verilerek yazılan tek reddiye örneği bulunmaktadır:

Ez-ḥarābiḥāne mendîş ü mehîst (4:2540)

Ḥānenüñḥarāb olmasından ḳorḳma ve endîşe itme ṭurma hemān fenāya sa`y eyle. **İsmā`il Dede** bu beytün ma`nāsında *ber ken* ḳopar diyecek yire, *pür kun* dimiş. Ya`nî ṭoldur, pür eyle dimiş ve Yemen`den murād zāt-ı baḥt-ı mertebe-i eḥadiyyetdür dimiş ve `aḳıḳden murād cevāhir-i esmā` vü şîfātdur dimiş. Ma`nadan ḳatı ba`id düşmiş. Meger beyt-i şānîyi görmemiş ola. Zîrā *Ez-ḥarābî ḥāne mendîş ü mehîst* ma`nāsı anlarıñ virdüğü ma`nāya aşlā münāsib degüldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085:108a)

Sabûhî Dede, şârihleri eleştirirken incitici olmamaya özen göstermiştir:

Ba`z-ı şâriḥler Ḥāzret-i Mevlānā`nuñ nîst bād buyurduğın te`vil eyleyüp evliyā`u`llāhdan bed-du`ā sādır olmaz dimişler. **Ne için sādır olmaz? En biyā`aleyhümü`s-selām ḳıssaların işitmediñüz mi?** Ba`z-ı ḳariyyeyi ve ba`z-ı şehri belki tamām dünyâyı ḥarāb eylediler. Ḳıssaları `āleme dāstān olmışdur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085:21a)

Ba`z-ı şâriḥ iḥşā-yı şenādan murād medḥ-i şems-i velāyet-girdārdur, dimiş ammā **ğalaṭdur**. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 34a)

Ve rāh-ı pür-ḥūndan murād *mutu ḳable en temutu* maẓmūnınca mevt-i iḥtiyāriyla ölmezden öñdin ölmekden kināyedür, dimişler. Ammā mevt-i iḥtiyāride ḳan dökülmek yoḳdur. **Ol ma`nā dūrüst olmaz**. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 23a)

Ancak mutezile ve filozoflara karşı çıkış söz konusu olduğunda söylemleri sertleşir, karşı tarafın görüşü verildikten sonra bunun küfre giden bir düşünce ya da batıl bir anlayış olduğu açıkça ifade edilir:

Ḥāzret-i Mevlānā Ḥaḳ Te`ālâyı tenziye idüp felāsifenüñ sözin redd iderler. Zîrā felsefî dirler ki Ḥudā-yı Te`ālā`illet-i ülādur, `aḳl-ı evveli ḥaḳ eyledi. `Aḳl-ı evvel `aḳl-ı şānîyi ḥaḳ eyledi. Bu uslûb üzre `uḳûl-ı `aşere tamām oldı. `Aḳl-ı `aşir ki ḥukemā iştilāḥında aña `aḳl-ı fa``āl dirler, taşaruf anuñdur, dirler. İlāh-ı evvelün aşlā ḳabz u basaṭ u taşarrufda `alāḳası yoḳdur,

dirler. **Ne`üzubi`llâh bu söz küfr-i maḥzûdur. Ḥazret-i Mevlânâ bu küfr-âmiz kelâmın redd iderler.** (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 182a)

Senüñ ey mu`tezili nâ-muşavverdür didügüñ veyâḥûd muşavverdür didigüñ bâıldur. Şûretden kırtulmaduḡca sünnî ile mu`tezilinüñ ru`yeti bâbında baḡşı budur ki Ḥaḡ Te`âlâ şûretden münezzehdür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085: 147b)

Sabûhî Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de göze çarpan üslup özelliği isim vermeden, şahıslardan çok düşünceleri ön plana çıkarmak ve kendi düşüncelerini bu vesile ile etkili bir şekilde aktarmaktır. Bunu yaparken sözlerini sakınmaz ve gerekli yerlerde sert ve etkili ifadelerle karşı tarafta beğenmediği, yanlış bulduğu düşünceleri ve yorumları çürütme yoluna gider.

Sonuç

Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhini 1617-1638 yılları arasında Şâm Mevlevîhânesi yıllarında kaleme almıştır.

Sabûhî Dede’den önce eserin tamamını, seçki beyitlerini veya belli ciltleri şerh etmek gibi farklı kapsamlarda olmak üzere Türkçe toplam 14 *Mesnevî* şerhi yazılmıştır. Bunlardan *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de isimleri geçen İsmail Ankaravî Rusûhî Dede ile Şem`î Dede’nin şerhleri, ayrıca İlmî Dede’nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*’si incelemeye dâhil edilmiştir.

Sabûhî Ahmed Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhinde 28 reddiye kullanılmıştır. Bu kullanımlar, şârihin bakış açısını, Mevlânâ’nın düşüncelerini algılama biçimini yansıtmak açısından önemlidir. Ayrıca takip edilen şârih ve ulemaları tespit etmek açısından da önemlidir. Eserdeki reddiyeler biri hariç isim verilmeden yazılmıştır. Bu incelemeler neticesinde şârihin bilhassa İsmail Rusûhî Dede’ye yönelik yazdığı reddiyelerinin olduğu görülmüştür. Ayrıca İlmî Dede’nin eseri ile Sabûhî Dede şerhinin birbiriyle ilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Reddiler çoğunlukla(15 kez) birinci ciltte yer almaktadır.

Sabûhî Dede’nin şerhinde reddiye iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan ilki diğer şârihlere yapılan reddiyeler, diğeri de ulemâ ve hükemâya yönelik reddiyelerdir.

Şârihlere yönelik 17 reddiyede biri hariç belgisiz sıfat ve zamirlerle isim vermeden eleştirilerde bulunmuş ve yapılan hatalar ve eksiklikler açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Ulemâ ve hükemâya yönelik 11 reddiye kullanımı vardır. Burada reddiye yönteminde üslup çok daha serttir ve itham edici ifadeler kullanılmıştır.

İnceleme neticesinde Sabûhî Ahmed Dede’nin kendisinden önceki şârihlerin eserlerini okuduğu ve onları eleştirebilecek bilgi seviyesine sahip olduğu, şârihlere yönelik reddiyelerde muhatabının özellikle Rusuhî Dede olduğu, ulemaya yönelik eleştirilerinde ise özellikle Mu`tezilenin görüşlerini kabul etmediği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Başçetin, Mustafa Yasin. (2019), “Klasik Şerhlerin Metodolojisi”, *Prof. Dr. A. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil, Tarih, Coğrafya 6-8- Aralık 2019 Tam Metin Kitabı*, s. 197-224, Ankara.
- Ceyhan, Semih. (2005), *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Dağlar, Abdülkadir. (2009), *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitledi Metin- Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Demirel, Şener. (2007), “Mevlânâ’nın Mesnevî Şerhleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10, s. 469-504.
- Erdoğan, Mustafa. (1997), Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S1, s. 286-293.
- Esrar Dede. (2000), *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1983), *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Güleç, İsmail. (2008), *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Kaya, Bayram Ali ve Küçük, Sezai. (2011), *Defter-i Dervişân Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kızılkaya, Müzekkir. (2019), *Sabûhî Ahmed Dede’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Mengüç, Hilal Tuğba. (2005), *İlmi Dede’nin Cezire-i Mesnevî Şerhi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mehmed Bahâeddin. (1997), *Yeni Türkçe Lügat*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mevlânâ. (2016), *Mesnevî Tam Metin*, Çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanyıldız, Ahmet. (2010), *İsmail Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atı’l-Letâyif ve Matmûratı’l-Ma’ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Sabûhî Ahmed Dede. *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, No: 2085.
- Sabûhî Ahmed Dede. *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, No: 2086.

- Sahih Ahmed Dede. (2003), *Mevlevîlerin Tarihi*, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Sarı, Mehmet. (1992), *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şemseddin Sami. (h.1317), *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- Yılmaz, Ozan. (2011), “Bir Münekkit Var Şarihten İçeri” Türk Şerh Edebiyatı'nda “Reddiye” Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 7, s. 107-154.